

Т. М. ІВАНЕЦЬ
кандидат політичних наук,
доцент кафедри філософії та соціології
Маріупольський державний університет
ORCID: 0000-0003-3248-5033

ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛОКАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМДСЬКОЇ МІСІЇ МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Стаття присвячена аналізу збереження локальної ідентичності вимушених мігрантів у контексті реалізації прогромадської місії Маріупольського державного університету в умовах повномасштабної російської агресії. Обґрунтовано, що втрата територіальної укоріненості, руйнація соціальних зв'язків і політика асиміляції актуалізували потребу пошуку нових інституційних механізмів підтримки локальної ідентичності. Проаналізовано теоретичні підходи до розуміння локальної ідентичності як соціально зумовленого й динамічного процесу, що охоплює емоційний, когнітивний і поведінковий компоненти та пов'язаний з отождоленням особи з територією і спільнотою. Визначено, що в умовах послаблення традиційних механізмів відтворення ідентичності переміщені заклади вищої освіти набувають ролі центрів консолідації громад. На прикладі МДУ розкрито інституційне включення напряму збереження локальної ідентичності до стратегії розвитку університету, зокрема через позиціонування його як амбасадора Маріуполя, створення CIVIC Center та Центру збереження ідентичності тимчасово окупованих територій, реалізацію культурних, освітніх і партнерських ініціатив, спрямованих на підтримку маріупольської та донецької спільнот. На основі результатів соціологічного опитування 197 студентів і співробітників університету, проведеного у жовтні–грудні 2025 року, встановлено, що більшість респондентів зберігають високий рівень зв'язку з рідною громадою та сприймають університет як символічний «осередок Маріуполя» у просторі релокації. Водночас зафіксовано поляризацію оцінок ролі університету в адаптації та підтримці відчуття дому, що вказує на необхідність подальшого вдосконалення механізмів залучення спільноти. Зроблено висновок, що МДУ виконує функції інституційного містка між досвідом вимушеної міграції та перспективою майбутньої реінтеграції регіону.

Ключові слова: локальна ідентичність, вимушена міграція, ВПО, переміщені заклади вищої освіти, прогромадський університет, адаптація, деокупація, реінтеграція.

Постановка проблеми. Повномасштабна російська агресія, яка супроводжувалася окупацією частини української території, спричинила масову вимушену міграцію мільйонів українців, що актуалізувало проблему збереження локальної ідентичності в умовах втрати територіальної укоріненості, руйнації соціальних зв'язків і цілеспрямованої політики денаціоналізації з боку окупаційної влади. Для вимушених мігрантів локальна ідентичність виступає не лише як символічна належність до рідної громади, але й як ресурс соціальної згуртованості, психологічної стійкості та громадянської суб'єктності. Водночас традиційні механізми її відтворення в наших реаліях виявилися суттєво послабленими. У цих умовах особливого значення набувають нові інструменти збереження локальної ідентичності, зокрема переміщені заклади вищої освіти, які стають центрами тяжіння на представників своїх громад. В контексті цього доцільним видається дослідити прогромадську місію Маріупольського державного університету, який функціонує в умовах переміщення та водночас виступає інституційним центром консолідації маріупольської спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика збереження локальної ідентичності в сучасних умовах набула особливого значення в українській науковій думці у зв'язку з російською збройною агресією, окупацією частини території України та необхідністю пошуку дієвих механізмів збереження ідентичності вимушених мігрантів з окупованих громад. Теоретичне осмислення категорії «локальна ідентичність» представлено у працях О. Євтушенка, Я. Котенка, А. Ткачука, Е. Сергієнка, М. Бриль, Т. Бевз, М. Грищенко; типологічні та формальні характеристики цього феномену аналізували Е. Морозова, Е. Улько. У контексті становлення територіальних громад відповідні аспекти розглядали Я. Котенко, О. Сергієнко, М. Суслов, роль локальних спільнот у процесах ідентифікації досліджувала Л. Овчиннікова. Функціонуванню переміщених закладів вищої освіти як складової переміщених громад присвячені праці таких авторів як В. Курило, С. Савченко, Т. Сич, А. Колосов, А. Касянова, О. Паркуян, Р. Галгаш, Я. Чанкотадзе, В. Верьовкін, досліджували роль університетів у сприянні адаптації внутрішньо переміщених осіб В. Корольова, Ю. Бойчук, Н. Мазур, І. Дмитрик, О. Сервачак, О. Оржель. Водночас потребує подальшого наукового осмислення питання трансформації переміщених ЗВО у центри збереження локальної ідентичності, людського потенціалу та соціальної згуртованості в умовах інтенсивної вимушеної міграції.

Мета статті. Проаналізувати підходи до збереження локальної ідентичності вимушених мігрантів в контексті реалізації прогромадської місії Маріупольського державного університету.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи локальну ідентичність як поняттєву категорію, треба зазначити, що вона має соціальну зумовленість, бо формується в конкретному середовищі та пов'язана зі

здатністю особи відчувати себе частиною певної спільноти. Зокрема на цьому наголошував один з перших дослідників ідентичності Е. Еріксон. Крім того, ідентичність являється не статичною характеристикою, а динамічним процесом ідентифікації, що змінюється під впливом соціальних обставин [7, с.8]. Територіальний підхід до розуміння локальної ідентичності, якого дотримуються такі дослідники як Я. Котенко, Е. Сергієнко, М. Бриль, Т. Бевз, М. Грищенко, передбачає, що її можна визначити як ототожнення людини з певною територією та місцевою спільнотою, що передбачає емоційну причетність, подієву залученість і прийняття спільних норм та традицій [1, с.150–151]. Структура локальної ідентичності охоплює емоційний (почуття прив'язаності), когнітивний (колективна пам'ять, знання про історію та специфіку громади) і поведінковий (готовність діяти в інтересах спільноти) рівні [3]. Саме локальна ідентичність формує впізнаваний образ громади та забезпечує відчуття захищеності й гордості за свою «малу батьківщину» [6, с.141].

В умовах російської агресії механізми формування та збереження локальної ідентичності зазнали радикальних змін. Для громад, що опинилися в окупації, зокрема громади Маріуполя, актуалізувалися виклики втрати територіальної прив'язки, руйнування інституційної та культурної інфраструктури, розпорошення членів громади та цілеспрямованої політики асиміляції. У таких умовах традиційні інструменти підтримки локальної ідентичності є недостатніми. Водночас процес збереження локальної ідентичності вимушених мігрантів відбувається через низку соціальних структур, які виконують компенсаторну функцію. Передусім ідеться про родину як первинне середовище трансляції пам'яті та цінностей; трудові колективи, що зберігають професійні та соціальні зв'язки; громадські та благодійні ініціативи переселенців; а також культурні заходи, присвячені рідній громаді, які створюють простір символічного відтворення спільного досвіду. Локальна ідентичність у цьому контексті реалізується через зв'язок із місцем походження, історичною спадщиною, географічними особливостями, соціальними мережами та уявленнями про специфіку громади [2].

У ситуації відсутності цілісної державної стратегії підтримки локальних ідентичностей особливого значення набувають інституції, здатні інтегрувати освітню, культурну й громадську функції, до яких відносяться і переміщені заклади вищої освіти, яких станом на 1 липня 2023 року (з урахуванням першої хвилі переміщення 2014 року) налічувалося 29, а також 64 відокремлених структурних підрозділи [8]. Саме в цьому вимірі прогромадська місія Маріупольського державного університету набуває стратегічного змісту: університет взяв на себе роль простору, де відтворюються емоційні, когнітивні та поведінкові компоненти локальної ідентичності, забезпечуючи неперервність спільноти в умовах вимушеної міграції та тимчасової втрати територіальної прив'язки.

Функція збереження локальної ідентичності у 2022 році була включена в оновлену стратегію Маріупольського державного університету, вона мала системний характер, була закріплена на рівні візії, пріоритетів та операційних цілей. Проголошення університету «національним лідером серед проградських університетів, амбасадором Маріуполя в Україні та світі» свідчило про інституційне прийняття ролі виразника інтересів маріупольської громади та носія її ціннісно-символічного капіталу в умовах окупації міста. А створення CIVIC Center як платформи для збереження ідентичності громади підтверджувало позиціювання університетом себе як центру консолідації та вираження досвіду переміщеної спільноти, який поєднує символічний та практичний виміри відтворення локальної ідентичності в умовах вимушеного переміщення [5].

У 2025 році в МДУ було створено Центр збереження ідентичності тимчасово окупованих територій, на його базі реалізовувалися різноманітні ініціативи, спрямовані на інституційне, освітнє й культурне відтворення ідентичності Донеччини та Маріуполя, серед яких відкрите обговорення «Концепція збереження української локальної ідентичності тимчасово окупованих територій», дискусії в межах XI Конгресу освітян Донеччини, проект «Освітній альянс: школа в університеті» спільно з Маріупольською міською радою за підтримки Донецької обласної державної адміністрації, меморандум із Державним музеєм авіації України ім. О.К. Антонова, фестиваль «Жива спадщина – незламна ідентичність», презентація макета Маріупольської водонапірної вежі у співпраці з ГО «Історія в руках», презентація платформи об'єднання греків України спільно з Федерацією грецьких товариств України, започаткування партнерства з Українським науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства тощо, що є свідченням активного формування цілісної моделі збереження локальної ідентичності в умовах війни та релокації [4].

Також в межах діяльності Центру збереження ідентичності тимчасово окупованих територій на базі Лабораторії соціологічних досліджень МДУ з жовтня по грудень 2025 року проводилося соціологічне дослідження, яке ставило на меті проаналізувати на прикладі Маріупольського державного університету роль переміщеного закладу вищої освіти у збереженні ідентичності вимушених мігрантів, дослідивши, як студенти та співробітники МДУ оцінюють роль університету в збереженні ідентичності вимушених мігрантів. Дослідження спиралося на кількісний підхід (основним інструментом збору емпіричних даних стало онлайн-опитування респондентів за допомогою Google Forms, яке дозволило охопити широке коло респондентів без прив'язки до географії перебування, що стало в пригоді, з урахування географічної розпорошеності студентів та співробітників МДУ), який було розширено розгорнутими питаннями, що забезпечували якісну складову.

Опитування проводилося серед викладачів, адміністративного та технічного персоналу університету (далі – співробітники) та здобувачів вищої освіти (далі – студенти). Було опитано 197 респондентів з яких 80,2% (158 осіб) – студенти, 19,8% (39 осіб) – співробітники університету. Це близько 7% від генеральної сукупності. Вікова структура респондентів була наступною: до 24 років – 45,7% респондентів (3 співробітники, 87 студентів); 25-35 років – 12,7% респондентів (3 співробітники, 22 студенти); 36-55 років – 35,5% респондентів (22 співробітники, 48 студентів); понад 55 років – 6,1% респондентів (9 співробітників, 3 студенти). Ключовою характеристикою вибірки було переважання представників з Донецької області: 37 співробітників та 101 студент, що разом складає 70% опитаних респондентів. З урахуванням того, що приблизно таке саме відношення зберігається і в генеральній сукупності, це дозволяє нам інтерпретувати результати як такі, що відображають досвід представників громад Донецької області в умовах вимушеної міграції та релокації університету.

Дослідження показало, що 67% респондентів мають статус внутрішньо переміщених осіб; серед них всі 31 співробітник зі статусом ВПО та 79 студентів – вихідці з Донецької області (серед студентів ВПО є також представники з Луганської, Харківської, Сумської, Херсонської та Запорізької областей). З 31% респондентів, що не мають статусу ВПО, також частина пов'язана з Донеччиною (зокрема 6 співробітників, які перебувають за кордоном, і 19 студентів). Таким чином, навіть у групі без формально зафіксованого статусу переміщення донецький компонент залишається значущим, що підсилює регіональну специфіку університетського середовища.

Тривалість проживання на новому місці засвідчує наявність двох хвиль переміщення. Понад 3 роки у нових громадах проживають 99 респондентів (50,3%), з яких 77,8% становлять вихідці з Донецької області – це вимушені мігранти, які виїхали після початку повномасштабного російського вторгнення. Водночас 51 респондент проживає в громаді понад 4 роки, серед них є як ВПО першої хвилі переміщення (23 респонденти з Донецької області та 5 респондентів з Луганської області), так і ті, які зі своєї громади не виїздили (18 осіб). Крім цього 21 респондент зазначив, що вони залишили свою громаду менше ніж рік тому (з них 10 – з Донецької області), 26 респондентів проживають в новій громаді від 1 до 2 років (з них 18 – з Донецької області) – це є наслідком продовження військових дій на сході України та потрапляння під окупацію нових громад, представники яких в умовах переміщення починають шукати центри, які б допомогли їм зберегти свою локальну ідентичність, зокрема для частини з них таким центром стає МДУ.

Попри переміщення, великий відсоток респондентів продовжує відчувати зв'язок зі своєю громадою: оцінки 4 і 5 (високий рівень асоціації з рідною громадою) зазначили 109 респондентів, з яких 76 – вихідці з Донецької області; водночас низький рівень (1–2 бали) задекларували

47 осіб, серед них 24 донеччанина. 150 опитаних підтримують сталі контакти з переселенцями зі свого регіону, переважно у формі особистого спілкування (147 респондентів), а також через тематичні заходи (43 респонденти) та волонтерські ініціативи (24 респондентів), що свідчить про збереження горизонтальних мереж солідарності.

Оцінка респондентами можливостей самореалізації в новому середовищі є переважно позитивною (143 респонденти оцінили на 4 або 5 балів за п'ятибальною шкалою), що корелює з показниками адаптації: 83 особи визначили свій рівень адаптації як дуже високий або достатній. Водночас 39 респондентів фіксують низький або дуже низький рівень адаптації, а серед труднощів називають психологічні проблеми, фінансову нестабільність, втрату дому та досвід дискримінації. Хоча 68 осіб не зазначили суттєвих бар'єрів для участі у житті нових громад, однак ця участь залишається помірною або низькою (88 респондентів обрали оцінку в 1–2 бали за п'ятибальною шкалою), що вказує на збереження орієнтації на «своє» локальне середовище. В цих умовах для більшості респондентів з Донецької області університет постає не лише освітньою інституцією, а й потенційним простором підтримки регіональної ідентичності, відтворення соціальних зв'язків та формування відчуття єдності спільноти в умовах вимушеної міграції.

У межах нашого дослідження особлива увага приділялася оцінці значущості Маріупольського державного університету в процесах адаптації та підтримки локальної ідентичності, передусім серед респондентів із Донецької області як найчисельнішої групи вибірки. Отримані результати демонструють неоднорідність сприйняття ролі університету, однак із виразною тенденцією до його символічної та інтегративної значущості для донеччан.

Оцінюючи роль МДУ в адаптації після переміщення (за шкалою від 1 до 5), 89 респондентів обрали високі показники (4–5 балів), з них 66 респондентів – вихідці з Донецької області. Зокрема, максимальну оцінку (5 балів) відзначили 60 осіб, серед яких 43 донеччанина. Водночас 68 респондентів визначили роль університету як мінімальну (1–2), і в цій групі також переважають представники Донецької області (40 осіб). Такий розподіл свідчить про наявність поляризованого досвіду адаптації: для частини вимушених мігрантів університет став ключовим ресурсом підтримки, тоді як інші сприймають його радше як формальну освітню структуру без виразної адаптаційної функції.

Показовими є відповіді на питання щодо сприйняття МДУ як «осередку Маріуполя» в новому місті. Високі оцінки (4–5 балів) надали 139 респондентів, серед яких 96 осіб з Донецької області; при цьому 108 респондентів обрали максимальний бал – 72 із них є вихідцями з Донеччини. Низький рівень асоціації (1–2 бали) продемонстрували лише 23 респонденти, з яких 13 – донеччани. Таким чином, для більшості представників регіону університет виконує символічну функцію

осередка Маріуполя, який відтворює в умовах переміщення культурний та соціальний контекст «малої батьківщини».

Аналогічна тенденція простежується у відповідях щодо збереження відчуття дому і приналежності: 111 респондентів оцінили допомогу університету на рівні 4–5 балів, з них 81 – вихідці з Донецької області; максимальний показник (5 балів) обрало 76 осіб, серед яких 61 донеччанин. Водночас 38 респондентів (15 із Донецької області) вказали на відсутність або мінімальний вплив університету на підтримку відчуття дому. Це дозволяє констатувати, що для значної частини вимушених мігрантів з Маріуполя та Донецької області МДУ виступає механізмом збереження локальної ідентичності та почуття дому, хоча цей ефект не є універсальним.

Попри проведення Маріупольським університетом у 2024–2025 роках 17 культурних і благодійних заходів, пов'язаних зі збереженням ідентичності, 70 респондентів зазначило, що не брали в них участі, що може свідчити як про різний рівень зацікавленості респондентів, так і про певні комунікаційні проблеми. Водночас для переважної більшості більш активних респондентів університетські ініціативи посилюють відчуття належності до рідної громади та допомагають зберігати свою локальну ідентичність.

Візія майбутнього після деокупації також відображає амбівалентність стратегій респондентів щодо власної локальної ідентичності: 46 осіб заявили про готовність повернутися й долучитися до відбудови, 39 – демонструють позитивне бачення майбутнього, 40 – не планують повернення, 43 – вагаються з відповіддю, 29 – не дали відповіді взагалі. З огляду на переважання у вибірці вихідців із Донецької області, ці дані свідчать про збереження потенціалу репатріаційної орієнтації, в якій університет може відігравати роль інституційного містка між досвідом переміщення та перспективою відновлення регіону.

Висновки і пропозиції. В умовах вимушеної міграції локальна ідентичність виступає ключовим чинником соціальної згуртованості та психологічної стабільності, а її відтворення значною мірою залежить від наявності інституційних осередків підтримки. На прикладі Маріупольського державного університету підтверджено, що переміщений заклад вищої освіти здатний виконувати функції центру консолідації громади, виступати її амбасадором та платформою інтеграції вимушених мігрантів. Водночас виявлена поляризація оцінок ролі університету в цій сфері свідчить про потребу розширення механізмів залучення та комунікації зі спільнотою. Доцільним є подальше інституційне посилення програм збереження ідентичності, розширення участі студентів і співробітників у культурних ініціативах, інтеграція результатів соціологічного моніторингу в управлінські рішення, а також розроблення міжінституційних партнерств, спрямованих на формування довгострокової стратегії підтримки локальних спільнот в умовах тривалої релокації та майбутньої реінтеграції регіону.

Список використаної літератури

1. Свтушенко О., Суслов М. Поняття «локальної ідентичності» в категоріальному апараті науки державного управління. *Public Administration and Regional Development*. 2021. № 1. С. 140–165.
2. Іванець Т. М. Збереження локальної ідентичності внутрішньо переміщених осіб в контексті забезпечення соціальної безпеки (на прикладі м.Маріуполя). *Збірник наукових праць «Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики»*. № 95. 2022. С. 18–26.
3. Котенко Я., Ткачук А. Локальна ідентичність і об'єднані територіальні громади (видання друге, виправлене та доповнене) К. : ТОВ «Видавництво «ЮСТОН», 2018. 56 с. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/451/web_book_Lokalna_identich-PRN_148x210_2-e-v.pdf
4. Офіційний сайт Маріупольського державного університету. Новини. URL: <https://mu.edu.ua/category/public>
5. Стратегічний план розвитку на 2021–2015 роки. Маріупольський державний університет. URL : https://mu.edu.ua/storage/MSU/documents/strategy/strategia_rozvitky.pdf
6. Суслов М. Локальна ідентичність як пріоритетний напрям у стратегічному плануванні розвитку територіальних громад. *Науковий вісник : державне управління*. № 2(8). 2021. С. 133–151. URL: <https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu/article/download/173/168/488>
7. Угрин Л. Концептуалізація поняття «ідентичність» у дослідницьких стратегіях соціальних наук некласичного періоду. *S.P.A.C.E.* № 2. 2017. С. 4–10. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/7343/Ugrin%20SPACE%202-2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
8. Шевчук Т. А. Релокація закладів вищої освіти як засіб збереження освітнього і наукового потенціалу. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/555f1a89-0afb-4bf4-8be6-9fce691da617/content>

Ivanets T. M. Preserving the local identity of forced migrants in the context of the public mission of Mariupol State University

The article is devoted to the analysis of the preservation of local identity of forced migrants in the context of the implementation of the public mission of Mariupol State University in the conditions of full-scale Russian aggression. It is argued that the loss of territorial roots, the destruction of social ties and the policy of assimilation have highlighted the need to find new institutional mechanisms to support local identity as a resource for social cohesion, psychological resilience and civic agency. Theoretical approaches to understanding local identity as a socially conditioned and dynamic process that encompasses emotional, cognitive, and behavioural components and is associated with the identification of the individual with the territory and community are analysed. It is determined that in the context of the weakening of traditional mechanisms for the reproduction of identity, displaced higher education institutions are taking on the role of community consolidation centres. Using the example of Mariupol State University, the institutional inclusion of the preservation of local identity in the university's development strategy is revealed, in particular through positioning it as an ambassador for Mariupol, creating a CIVIC Centre and a Centre for the Preservation of Identity of Temporarily Occupied Territories, and

implementing cultural, educational and partnership initiatives aimed at supporting the Mariupol and Donetsk communities. Based on the results of a sociological survey of 197 students and university staff conducted in October–December 2025, it was found that most respondents maintain a high level of connection with their home community and perceive the university as a symbolic 'centre of Mariupol' in the relocation space. At the same time, there is a polarisation of assessments of the university's role in adaptation and maintaining a sense of home, which indicates the need for further improvement of community engagement mechanisms.

Key words: *local identity, forced migration, IDPs, displaced higher education institutions, community university, adaptation, de-occupation, reintegration.*

Дата першого надходження статті до видання: 13.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.04.2026